अत्र निवेशकाद्यारभ्येत्यभिधानान्मध्ये कृतायां व्यवस्थायां निवर्त्यत्वं दर्शितम्। निवेशकाद्यारभ्य स्थितानि गवाक्षादिकानि प्रातिवेशिकाद्यनिष्टकारीण्यपि न निवर्त्यन्ते इत्युक्तं तेनैव "वातायनं प्रपाञ्चैं च तथा निर्यूहमेदिकाम्। चतुःशाखस्तम्भनिर्यां प्राङ्गानविष्टां न चालयेत्"। वातायनं गवाक्षः। प्रपाञ्चैं पाषाणादिनिर्मित जलनिर्गमोपायः। निर्यूहो द्वारनिर्गतकाष्ठविशेष इति कल्पतरौ। निर्यूहो गृहकोष इति स्मृतिचन्द्रिकायाम्। वेदिका रथ्यादिप्रदेशसंस्कृतोत्तरा भूमिः। चतस्रणां शाखानां समाहारः चतुःशाखम्। तस्यात् स्तम्भनिर्या इष्टिजलनिपातः। कात्यायनोऽपि "मेखलाभ्रमनिष्काशनवाक्षोपरोधयेत्। प्रपाञ्चैं गृहवास्तुञ्च पीडयन् दण्डभाग्भवेत्"। मेखला कुड्यमूलबन्धः। भ्रमोऽजलनिर्गमः। निष्काशः कुड्यादिभिश्चिह्नं निर्गतं काष्ठादिनिर्मितमसृष्टभूमिकमुपवेशनस्थानम्। नोपरोधयेत् न निरुन्ध्यात्। गृहवास्तुः वासभूमिः। पूर्वमविद्यमानाः परानिष्टकारिण एते न कर्त्तव्या इत्यर्थः स एव "निवेशनभयादूर्द्ध्वं ते योज्याः कदाचन। इष्टिपातं प्रपाञ्चैं च न कुर्यात् परवेश्मसु"। इष्टिपातो गवाक्षः। परवेश्मसु परवेश्माभिमुखेन। परकुड्यनिकटे पुरीषोत्सर्गादिकमपि न कर्त्तव्यम् तथा च बृहस्पतिः "वर्चःस्थानं वह्निचयकूर्त्तोच्छिष्टाम्बुवेशनम्। अत्यारात् परकुड्यस्य न कर्त्तव्यं कदाचन"। वर्चःस्थानम् पुरीषोत्सर्गस्थानम्। अत्यारादतिसमीपे अरत्निद्वयसम्मितप्रदेश इत्यर्थः। तथा च कात्यायनः "विण्मूत्रोदकपेक्षञ्च वह्निचयभ्रमिवेशनम्। अरत्निद्वयसंस्पृष्टं परकुड्यान्निवेशयेत्"। संसरणशब्दार्थनिर्वचनपुरःसरन्तस्यानिरोद्धव्यत्वमाह बृहस्पतिः "यान्त्यायान्ति जना येन पथस्तानिवारिताः। तदुच्यते संसरणं तद्राजव्यन्तु केनचित्"। तथा च सम्यगनिवारितं सरन्त्यस्मिन्निति संसरणनिर्वचनमित्यर्थः। चतुष्पथादयोऽपि न निरोद्धव्याः तथा च नारदः "अवस्करस्थलस्तम्भभ्रमस्यन्दनिकादिभिः। चतुष्पथसुरस्थानराजमार्गांश्च रोधयेत्"। अवस्करः पुरीषम्। गृहादिशोधनार्थं पांशुसमूह इति हरिहरादयः। स्थलं वेदिका स्तम्भकुर्त्तः। भ्रमो जलनिर्गमार्गः। स्यन्दनिका पटहप्रान्तः। अन्यदपि आदिशब्देन तादृशं ग्राह्यम्। रथ्यामार्गो राजमार्गो न तु चतुष्पथ इति कल्पतरुः। न च चतुष्पथराजमार्गयोरभेद इति शङ्कनीयं तयोर्भेदात्। तथा च कात्यायनः "सर्वे जनाः सदा येन प्रयान्ति स चतुष्पथः। अनिषिद्धा, यथाकालं राजमार्गः स उच्यते"। अनिषिद्धा इत्यस्य पूर्वेणान्वयः। यत्र राजकीयैरकाले गमनं प्रतिषिध्यते स राजमार्ग इत्यर्थः। क्षेत्रस्य समीपे मध्ये वा यस्य सर्वदा मार्गोऽस्ति तत्र निरोधो न कर्त्तव्यः। तथा च शङ्खलिखितौ "मार्गक्षेत्रे पथि विसर्गो राजमार्गे रथस्य परिवर्त्तनमिति" पथिविसर्गः पथोविसर्गः। राजमार्गे यावता प्रदेशेन रथैः परिवर्त्तते तावान् प्रदेशस्त्यक्तव्य इत्यर्थः। संसरणानामवरोधकारिणान्तु दण्डो माषैको दाप्यः यथाह बृहस्पतिः "यस्तत्र सङ्करं स्तम्भं इष्टारोपणमेव च। कामात् पुरीषं कुर्याच्च तस्य दण्डस्तु माषकः"। सङ्करोऽत्र शकटादिसङ्घर्षता इष्टापादानं कृतादीनामप्युपलक्षणम्। माषोऽत्र ताम्रिकः, दण्डस्य अपराधानुसारेण कल्पितसूचितत्वात्। ये तु राजमार्गे पुरीषोत्सर्गादिकं कुर्वते तेषामधिको दण्डः तथा च मनुः "सप्तरात्रं राजमार्गे यस्त्वमेध्यमनापदि। स हो कार्षापणो दद्यादमेध्यं चाशु शोधयेत्"। आपद्गतादिषु तु दण्डस्तेनैवोक्तः "आपद्गतस्तथा वृद्धो गर्भिणी बाल एव च। परिभाषणमर्हन्ति तच्च शोध्यमिति स्थितिः"। परिभाषणं क्रूरभाषणम्। तडागादौ ततोऽप्यधिको दण्डः। तथा च कात्यायनः "तडागोद्यानतीर्थानि योऽमेध्येन विनाशयेत्। अमेध्यं शोधयित्वा तु दण्डयेत् पूर्वसाहसम्"। ये पुनर्मलिनवस्त्रप्रक्षालनादिना तीर्थानि दूषयन्ति तस्याप्ययमेव दण्ड इत्याह स एव "दूषयेत् सिद्धतीर्थानि स्थापितानि महात्मभिः। पुण्यानि पावनीयानि प्राप्नुयात् पूर्वसाहसम्"। मर्यादाप्रभेदनादौ दण्डमाह याज्ञवल्क्यः "मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा। क्षेत्रस्य हरणे दण्डाः क्रमेणोत्तममध्यमाः"। अनेकक्षेत्रव्यवच्छेदिका साधारणी भूमर्यादा सीमा तस्याः प्रकर्षेण भेदनं सीमातिक्रमणे सीमामतिक्रम्य कर्षणे क्षेत्रस्य च मर्यादाप्रदर्शनेन हरणे यथाक्रमेणाधमोत्तममध्यमसाहसदण्डा वेदितव्याः। यत् तु विष्णुवचनम् "सीमामेत्तारसुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः सीमां कारयेदिति"। तत्र हि सीमामतिक्रम्य कर्षतः पुनः सीमाकरणं पुनस्तत् तर्मक्षेत्रकरणे